

Kapittel 2

Hvordan vite at noe er en samvittighetskonflikt?

Vi husker fra innledningen til kapittel 1 at kjernen i samvittighetsfrihet er å tillates å ikke handle i strid med sin dype overbevisning fordi handlingen oppleves som skadelig for andre. Modningen av menneskelig samvittighet er et enormt fremskritt i menneskets utvikling. Nå er det ikke lenger ens klan-tilhørighet, «ære» eller sosiale konvensjoner som bestemmer atferden, men samvittigheten. Ofte vil samvittigheten spille sammen med empati og solidaritet, slik at mange ikke bare handler ut fra egen vinning, men også ut fra hva som tjener andre. Dette vil de fleste si representerer et fremskritt.

Nettopp fordi samvittighetsfriheten er så viktig, er det også viktig at vi greier å identifisere kjernen i samvittighetsfriheten, slik at den ikke blir misbrukt, noe som i verste fall kan undergrave den.

En avklaring av kjernen i samvittighetsfriheten etterfølges av en drøfting av hva som faller innenfor og utenfor samvittighetsfriheten, ut fra to kriterier: (i) unngå å handle slik at det skader andre, og (ii) unngå å handle slik at det blir for byrdefullt for andre. Med skade menes også psykisk skade og det å bli gjenstand for det som oppleves som nedlatende behandling. Selv om ikke alle vil skades av en eller flere personers nedlatende behandling, kan *noen* personer oppleve å utvikle mindre selvrespekt som følge av slik behandling, noe som er skadelig.

Siden skade kan være vanskelig å bevise, brukes også begrepet «ramme andre»; eksempelvis der avsenderen av et budskap søker å holde en gitt gruppe personer utenfor rettslig vern, eller å argumentere mot lovendringer som søker

å imøtekomme interessene til denne gruppen. Det å tilkjempe seg rettsvern – altså endring av lovverket – vil ofte møtes av motstand mot særskilt rettslig vern for visse grupper – altså bevaring av lovverket. Såkalte «tradisjonelle verdier» har fått prege lovgivning i mange stater som ikke er preget av liberalt demokrati. En slik argumentasjon er vanskeligere å vinne gjennom med i de fleste liberale demokratier. Et viktig unntak er USA, der Høyesterett 24. juni 2022 vedtok at det står de enkelte delstatene fritt å vedta egne abortlover. Allerede før denne dommen var det betydelig variasjon i lovgivningen mellom delstatene, og de delstatene som har endret sin lovgivning, har gjort abort vanskeligere.

Med eksempel fra Jehovas vitners forbud mot blodoverføring drøftes også hvordan norske myndigheter svarer på en situasjon der praktiseringen av ens overbevisning rammer andre.

Samvittighetsfrihet i arbeidslivet

Som følge av den polariserte samtalen om legers reservasjonsrett i 2013–2014 satte regjeringen ned et utvalg som ble bedt om å vurdere om samvittighetsfrihet i arbeidslivet skulle lovreguleres ved å innføre en reservasjonsrett. Utvalget identifiserte tre kriterier for å vurdere om reservasjon fra visse typer oppgaver som arbeidstaker kan tolereres. Disse kriteriene er (i) dyp og viktig samvittighetsoverbevisning, (ii) ikke for inngripende for tredjepart, og (iii) gjennomførbart i praksis uten for store ulemper for arbeidsgiver og kollegaer.

Siden dette gjaldt praktisering av samvittighetsfrihet i arbeidslivet, er denne listen ikke uten videre overførbar til enhver situasjon utenfor arbeidslivet. Ut fra de tre kriteriene for arbeidslivet kan vi avlede to mer generelle kriterier for samfunnslivet: dyp overbevisning knyttet til et konsistent livssyn, og det å ta rimelig hensyn til andre. Rimelig hensyn til andre handler om at utøvelsen av samvittighetsfriheten i tråd med sin overbevisning ikke må bli unødvendig byrdefull for andre. Vi kommer tilbake til dette i gjennomgangen av vaksinenektende foreldre i kapittel 5.

Utvalget mener at selv om det ikke nå er aktuelt å foreslå en lovregulering av samvittighetsfriheten i Norge, vil dette kunne stille seg annerledes dersom aktiv dødshjelp skulle bli vedtatt som en pasientrettighet.¹

Ellers er det verdt å merke seg at utvalget vurderer at liv/død-spørsmål skiller seg fra andre samvittighetsspørsmål. Utvalget skriver om liv/død-spørsmål: «Det å overlate avgjørelsen om reservasjonsadgang til lokale forhandlinger kan her føre til et utilstrekkelig vern for samvittighetsfriheten.»² Det kan være krevende å stå overfor personer som påberoper seg ulike former for tilrettelegging, ut fra deres overbevisninger, som vi kommer tilbake til i kapittel 11.

Situasjoner hvor hensyn til fellesskapets interesser vil måtte gis forrang³

Tre situasjoner som handler om religiøs overbevisning, en situasjon som handler om kultur, og en situasjon som handler om ikke-religiøs overbevisning, kan for noen *framstå* som samvittighetskonflikter, noe jeg vil kritisere. Særlig ett av disse – nemlig å unnlate å håndhilse på personer av motsatt kjønn, som primært er kulturelt forklart⁴ – bør praktiseres ulikt avhengig av om vi snakker om en rolle som ansatt på en offentlig skole, der undervisningen etter opplæringsloven skal fremme likestilling, eller om det gjelder tilfeldige møter i det offentlige rom. Situasjonene gjelder å unnlate å servere svinekjøtt eller vin, å unnlate å håndhilse, som prest å ikke ville samarbeide med kvinnelige prester i gudstjenester eller som offentlig ansatt å ikke ville yte visse tjenester, og – for lærere – å nekte å følge til gudstjenester i en kirke.

For det første: å nekte å servere alkohol eller svinekjøtt, eller å vise til andre renhetspåbud. Håndtering av svinekjøtt for ansatte i butikker eller ved

1 NOU 2016: 13, s. 12.

2 NOU 2016: 13, s. 143.

3 Dette underkapitlet er basert på Haugen, 2022, s. 172–174.

4 Strand mfl., 2018; viser til Det europeiske fatwarådet sin positive vurdering av håndhilsing på tvers av kjønn.

sykehjem er ett eksempel. Videre er det et forbud i Koranen mot å drikke saften av gjærede druer. Slike forbud mot selv å spise og drikke synes ikke rimelige å praktisere slik at man ikke kan servere andre, gitt at man har et ansettelsesforhold; i slike tilfeller må det være helt i orden å kunne bruke hansker. Siden det å servere mat og drikke er en naturlig oppgave for en ansatt, og det å nekte å gjøre dette er unødig byrdefullt for kollegaer, kan man ikke som ansatt reservere seg mot dette.

For det andre: å nekte å håndhilse på personer av motsatt kjønn. Dette kan også forstås som uttrykk for renhetspåbud. Tre eksempler illustrerer dette, og jeg går *ikke* inn på episoden ved avslutningsseremonien i en Osloskole i juni 2023, siden vi ikke kjenner motivasjonen til ungdommen som ikke ville håndhilse på rektor da hun gav ham vitnemålet. Vi kjenner bedre til motivasjonen i etterkant av episoden i Al-Noor Islamic Centre i Bærum, etter terrorangrepet i moskeen av Philip Manshaus 10. august 2019, der tre kvinner valgte å legge hånden på hjertet framfor å ta Kronprinsen i hånden. Den ene, Zeliha Acar, uttalte i ettertid at «om jeg hadde håndhilst på kronprinsen der, så hadde jeg gitt fra meg en av verdiene jeg holder fast i.»⁵ Eksempelvis har Nobelprisvinner Malala Yousafzai ved flere anledninger valgt å ikke håndhilse, og heller vise respekt ved å legge hånden på hjertet. Kapittel 9 drøfter om det å unnlate å håndhilse på en myndighetsperson kan forstås som uttrykk for manglende lojalitet til det gjeldende regimet i det landet man bor.

Et annet eksempel om håndhilsing handlet om en lærer i midlertidig ansettelse i en Oslo-skole, der vedkommende «fikk vite at han ville få tilbud om forlenget kontrakt dersom han begynte å håndhilse på kvinner.»⁶ Saken endte med at Diskrimineringsnemnda mente at Oslo kommune ikke hadde diskriminert eller trakassert vedkommende da kontrakten ikke ble forlenget.⁷ En tilsvarende sak, med Posten Norge som valgte å ikke kalle inn til intervju en søker som ikke kunne håndhilse på kvinner, fikk også tilsvarende utfall.⁸ Begge beslutningene ble fattet mot vurderingene til et mindretall. Flertallet la til grunn, som vi så i eksempelet om matservering, at det kan stilles krav til ansatte.

5 Tennøy og Holm-Nilsen, 2019.

6 Diskrimineringsnemnda, 2018a, s. 2.

7 Diskrimineringsnemnda, 2018a; det var uenighet: 3–2.

8 Diskrimineringsnemnda, 2019; uenighet 2–1; mindretallet var også i mindretall i 2018-saken.

For det tredje: ikke-samarbeid med personer, eller unnlatelse av å ivareta rettigheter for personer, som følge av personers kjønn eller legning. Her finnes flere eksempler; vi løfter fram konservative prester som nekter å samarbeide med kvinnelige prester i gudstjenester, og offentlig ansatte som er ansvarlige for å yte tjenester til ektepar – og som nekter å gjøre dette for likekjønnede ektepar.

Eksempelvis tillater Den katolske kirke ikke kvinnelige prester, og i Den norske kirke finnes noen prester med en embetsteologi som ikke aksepterer kvinner som prester. I tillegg til Paulus' brev legger disse stor vekt på at Jesus valgte seg ut 12 menn, som fikk rollen som apostler. Ved å forventes å delta som prest sammen med en annen prest som er kvinne, vil disse da oppleve at de støtter opp under en praksis som de mener er teologisk feil. Å nekte å samarbeide må antas å ha store konsekvenser for fellesskapet i en menighetsstab, men noen ser det annerledes.⁹ Å skape en situasjon der en prest opplever seg mindreverdig som *prest* – selv om de konservative prestene ikke vurderer dem som *mennesker* – er såpass alvorlig at det er vanskelig å se at samvittighetsfriheten her bør ha forrang. Presteforeningens «kjøreregler» for kvinneprestmotstandere ble brukt siden 1970-tallet,¹⁰ men den ledende biskopen (preses) i Den norske kirke, Olav Fykse Tveit, understreket at ingen biskoper godtar at en «kvinne skal vike plass ...»,¹¹ noe Bispemøtet bekreftet

9 Et støtteskriv fra 40 prester, fire teologistudenter og én teolog i Den norske kirke til presten Mikael Bruun – som nå er prest i Det evangelisk-lutherske kirkesamfunn (DELK) – understreker: «Men uenighet i teologiske spørsmål og dårlig arbeidsmiljø kan det ikke settes likhetstegn ved»; se Anda mfl., 2020. Merk også at 24 prosent av alle kvinnelige prester i Den norske kirke (394 respondenter; høy svarprosent) var enige i påstanden «Jeg aksepterer at noen prester, av teologiske hensyn, velger å reservere seg fra å jobbe med kvinnelige prester»; se Rambøll, 2021, 33–35. Det var små forskjeller i alder blant respondentene; høyest andel i Stavanger bispedømme og lavest andel i Oslo bispedømme.

10 Disse kjørereglene ble fra 2004 ikke lenger regnet som del av Presteforeningen sin fagpolitiske profil – Bispemøtet formulerer at de «ble opphevet» (2020, pkt. 5) – og den daværende lederen i Presteforeningen uttrykker at organisasjonen «forventer at de som sammen bærer tjenesten ... aksepterer hverandre, kan gjøre tjeneste ved samme alter, og la seg betjene av hverandre ...» (Enstad, 2020).

11 Vatnar Olsen, 2020.

både i 2020 og 2021.¹² Konflikten mellom særlig læstadianerne innenfor den såkalte Lyngen-retningen og Den norske kirke har tilspisset seg i 2025 og 2026. Fem bedehus eid av læstadianerne der kvinnelige prester ikke tiltales som liturger – i Nord-Lenangen (nord på Lyngen-halvøya), Laksvatn (øst for Balsfjorden), samt Skibotn, Manndalen og Birtavarre (alle øst for Lyngenfjorden)¹³ – fungerer også som lokale kirkebygg for Den norske kirke.

Mens Den norske kirke slik pålegger sine prester å samarbeide med alle, aksepteres to likestilte syn på ekteskap; altså kan prester i Den norske kirke reservere seg fra å vie likekjønnede par.

For *ansettelse* av prester som lever i likekjønnede ekteskap – altså ikke homofile, alenelevende prester – ble det en viss debatt etter at daværende Oslo-biskop ytret i en panelsamtale under Pride 2023 at hun «ikke kan ansette mennesker som ikke vil vie alle.»¹⁴ Uansett hva daværende Oslo-biskop mener, er biskopen sentral særlig for én oppgave: å forberede til og vigslе prester – og diakoner, kateketer og kantorer – til tjeneste. Det er hele bispedømmerådet, der biskopen er medlem, som ansetter prester. Kirkemøtet i Den norske kirke vedtok i 2023 – med 86 mot 24 stemmer – at den

skal ikke benytte seg av unntaket i diskrimineringslovverket til å forskjellsbehandle søkere på grunn av likekjønnet ekteskap. Tilsettingsorganer i Den norske kirke skal derfor ikke forskjellsbehandle søkere på grunn av likekjønnet samlivsform.¹⁵

12 Bispemøtet i Den norske kirke, 2020, pkt. 3; ett år senere ble det tydeliggjort: «Oppstår det arbeidsmiljøproblemer fordi en mannlig prest nekter å samarbeide med en kvinnelig prest, skal biskopen følge opp dette som en personalsak» (Bispemøtet i Den norske kirke, 2021).

13 Som vist av Neset, 2026, s. 20, er disse tre de eneste kirkene mellom Storfjord, lengst sør i Lyngenfjorden, og Kåfjord, 85 kilometer lengre ut i Lyngenfjorden.

14 Gjengitt i Hjulstad Tvedt, 2023.

15 Kirkemøtet i Den norske kirke, 2023. Samvittighetsfrihet var ikke eksplisitt omtalt, men ett av punktene fra mindretallet er verdt å gjengi: «Forslaget favoriserer ett av to legitime læremessige syn. Det er en læremessig utfordring at Kirkemøtet i praksis går inn for at arbeidsgiverpolitikken bare skal utformes etter det ene syn i denne saken.» Det er verdt å merke seg begrepet «to legitime ... syn»; saksdokumentet til Kirkemøtet viser til at spørsmålet er «teologisk bedømt» av Kirkemøtet tidligere; se Kirkerådet i Den norske kirke, 2023, s. 6.

Blant andre norske kirkesamfunn har Metodistkirken – mer presist United Methodist Church, som er et internasjonalt kirkesamfunn – tillatt likekjønnede vielser, og det understrekes: «I Metodistkirken vil ingen bli presset eller tvunget til å handle mot sin overbevisning.»¹⁶

Ingen skal hindres i å ha en teologisk overbevisning, gitt at denne ikke utfordrer alles likeverd eller brukes på en unødig verbalt krass måte mot andre, som vi kommer tilbake til i drøftingen av konverteringsterapi. Dersom utøvelsen av samvittighetsfriheten i et arbeidsforhold rammer andre, er det uansett sterke argumenter for at arbeidsgivers styringsrett må ha forrang, og styringsretten *kan* handle om former for tilrettelegging.

For det fjerde: offentlig ansattes tjenesteyting til (likekjønnede) ektepar. En dom i Den europeiske menneskerettighetsdomstolen, som tok stilling til fire britiske klager,¹⁷ omtales som å ha «endret rettstilstanden for religions- og samvittighetsfrihet i arbeidslivet.»¹⁸ To av klagene handlet om ansattes frihet til bruk av kristent kors på jobb – med ulikt utfall. De to andre klagene er relevante for vår drøfting. En offentlig ansatt tjenesteutøver kan ikke påberope seg religiøst forankret motstand mot å registrere likekjønnede ekteskap eller gi samlivsrådgivning til likekjønnede par som gyldig uttrykk for samvittighetsoverbevisning.¹⁹

Som vi skal se i kapittel 7, er det mulig for trossamfunn å forskjellsbehandle i ansettelsessaker, gitt at grunnlaget for forskjellsbehandlingen er avgjørende for utøvelsen av arbeidet eller yrket.

16 Metodistkirken i Norge, 2022; i 2023 kom det første av i alt fire vedtak om menighets-uttmelding fra Metodistkirken Norge. Tre av de fire sluttet seg til Pinsebevegelsen i Norge; én til Misjonskirken Norge.

17 Den europeiske menneskerettighetsdomstolen, 2013.

18 Tengesdal, 2016, s. 18; viser til Den europeiske menneskerettighetsdomstolen, 2013, særlig avsnitt 94 og 98–99; se også NOU 2016: 13, s. 53, 55–56 og 63–65. Haugen, 2022, s. 181 drøfter den såkalte korsnekt-saken, der en NRK-ansatt ble pålagt å ikke bære kors når vedkommende var på skjermen.

19 Den europeiske menneskerettighetsdomstolen, 2013, avsnitt 102–110. I den ene saken ble lovverket *endret* i løpet av ansettelsesperioden. I denne saken mente et mindretall på to at vedkommende burde ha vært beskyttet av artikkel 9 i Den europeiske menneskerettighetskonvensjon, og dermed sluppet å utføre registrering av likekjønnede par. For omtale av en oppsigelsessak av en leder i en boligformidlingsbedrift, etter at vedkommende i sitt valgkampmateriale understreket at ekteskap mellom mann og kvinne er «grunnleggende ... for et vellykket samfunn», se Weibye, 2022.

For det femte: å pålegges å følge skolebarn til julegudstjeneste i skoletiden og ha tilsyn under selve gudstjenesten. Det er ingen tvil om at julegudstjenesten ikke skal forstås som en del av KRLE-faget (kristendom, religion, livssyn og etikk), men som en del av skolens bredere formål (opplæringslova § 1-3). Det er heller ingen tvil om at barn, der foreldrene ber om dette, skal ha fritak fra å delta på «aktiviteter i opplæringa som dei med rimeleg grunn opplever som utøving av ein annan religion enn sin eigen ...» (opplæringslova § 14-6), som julegudstjeneste. Spørsmålet som har vært vurdert, er om lærere med en klar ikke-kristen tilhørighet kan be om fritak fra å følge til og fra og overvære selve samlingen i kirken.

Den daværende kunnskapsministeren understreket at saken

dreier seg om hva det er saklig at en arbeidsgiver kan kreve av den enkelte ansatte. Saklighetsvurderingen vil variere ut fra hva som er den ansattes arbeidsoppgaver til vanlig. Skolegudstjenester som skjer i skoletiden, er en del av elevenes opplæring og de ansattes arbeidsdag i skolen. En lærer må derfor forvente at det kan være en del av arbeidsoppgavene å følge elevene til gudstjeneste og ha tilsyn med dem der.²⁰

Det handler altså om hva en skole med en gitt formålsparagraf skal kunne forvente av disse ansatte. Det heter altså at «skolegudstjenester ... i skoletiden er en del av ... opplæring ...»; noe den nåværende opplæringsloven ikke lenger tillater, i § 14-5, med spesifisering av fritak i § 14-6. En nasjonal veileder med tittel Skolegudstjenester fra 2024 ble lansert samme dag som opplæringsloven

20 Kunnskapsministeren, 2015.

trådte i kraft, og har en kompleks forhistorie.²¹ Denne ble revidert i 2025. Den reviderte veilederen sier:²²

Å la elevene delta på en skolegudstjeneste, besøke en moske under eid eller en human-etisk seremoni i skoletiden, regnes ikke som forkynning eller religionsutøving. Slike deltakelser kan være med på å gi elevene kulturell innsikt og forankring, men kan ikke ha som formål å påvirke elevenes tro.

I 2025 presiserte utdanningsminister Kari Nessa Nordtun at «tilbud om skolegudstjeneste ikke omfattes av forbudet mot forkynnelse i opplæringen, og jeg mener at det ikke er behov for endringer i opplæringsloven for å presisere at skolegudstjenester og lignende er tillatt.»²³ Under plenumsdebatten på Stortinget kom det et forslag fra Senterpartiet der «Stortinget ber regjeringen vurdere om muligheten til å avholde julegudstjenester kan forankres i opplæringsloven ...» Forslaget ble vedtatt, med 82 mot 19 stemmer.²⁴ En ny henstilling ble vedtatt i 2026, med langt knappere flertall (52–50), med *instruks* om

21 I det opprinnelige høringsnotatet til ny opplæringslov spesifiseres det i kommentaren til foreslått ny § 14-5 at varsomhet må utvises ved «undervisning ... som omhandler ... gudstjeneste ...» (Kunnskapsdepartementet, 2021a, 721); se også formuleringen «fritak fra å delta i skolegudstjenester» (Kunnskapsdepartementet, 2021a, 301). Ingen spesifisering ble gjort i lovproposisjonen, men i komitéinnstillingen viste flertallet til Overordnet del, kap. 1.2 i den nye læreplanen – og siterte feilaktig én setning som *ikke* finnes i kap. 1.2: «Å delta på gudstjeneste eller andre tradisjonelle feiringer av høytider kan være en del av dette [innsikt og identitet]» (Stortinget, 2023c, 25). Denne setningen fantes ikke i 2024-veilederen, men finnes – med noe endret ordlyd – i 2025-veilederen: «Å la elevene delta på gudstjeneste eller andre tradisjonelle feiringer av høytider i undervisningstiden, kan være en del av dette» (Utdanningsdirektoratet, 2025a). Mandatet for den første nasjonale veilederen, som kom i 2019, ble gitt av stortingsflertallet i 2018, med formuleringen «hvordan det best kan legges til rette for at elevene skal kunne delta på skolegudstjeneste ...» (Stortinget, 2018, 3).

22 Utdanningsdirektoratet, 2025a.

23 Kunnskapsministeren, 2025.

24 Stortinget, 2025b, sak 2; en lenke under sak 2 fører til plenumsdebatten, som ble holdt tidligere samme dag.

å foreslå endring av opplæringsloven, og «sørge for at alle elever får tilbud om å delta på skolegudstjeneste, så lenge lokale kirker har ønske om å invitere.»²⁵

Merk også at Samvittighetsfrihetsutvalget var uenige med den daværende kunnskapsministeren: «Lærernes rolle som modeller for elevene kan likevel ikke være til hinder for reservasjon dersom de har en dyp overbevisning om at det vil være galt av dem å delta i gudstjenesten.»²⁶ Å føre tilsyn med elever må forstås som forskjellig fra å delta i en religiøs handling, men det er rimelig at lærere som ikke ønsker å følge elever til gudstjeneste, heller melder seg som tilretteleggere av det alternative opplegget på skolen for elever med fritak.

Disse eksemplene handler om situasjoner der personer er ansatt – eller er i prosess med å bli ansatt. Det kan ikke trekkes umiddelbare paralleller til krav om oppførsel ved hverdagslige, tilfeldige møter. Å unnlate å håndhilse på personer av motsatt kjønn som man møter tilfeldig, kan betraktes som en legitim praktisering av samvittighetsfriheten. For ansatte stiller det seg noe annerledes, siden dette handler om hva som er rimelig å forvente i et yrke, enten det dreier seg om å håndhilse, fremme et godt arbeidsmiljø, eller å følge og ha tilsyn under skolegudstjenester. Covid-19 har skapt større toleranse for å ikke håndhilse, og det finnes andre måter å møte andre med respekt enn å håndhilse.

Overbevisninger og valg knyttet til klima, ressursknapphet og dyrevelferd

Overbevisninger om plikten til å ikke bidra til å ødelegge hele planetens livsgrunnlag er høyst relevant å trekke inn for å diskutere hva som faller innenfor samvittighetsfriheten. Hensikten er å vise at livssyn knyttet til økologi og dyrevelferd er aksepterte, og at det er vanskelig å tenke seg at man for slike livssyn kan risikere å bli tvunget til å handle mot sin overbevisning.

25 Stortinget, 2026b. Merk at både Vårt Land 2026b og Kirkerådets leder; se Haug (2026) (gjengir Harald Hegstad), presiserte at det må være rom for å utøve skjønn lokalt.

26 NOU 2016: 13, s. 106.

For det første kan en person nekte å fly av miljøhensyn, og slik gjøre det vanskeligere for arbeidsgiver å få til fysiske møter. I Sverige ble flyskam kåret til årets nyord i 2018, og det er mange som forplikter seg til å ikke bruke fly. Mellom alle større byer i sør-Sverige er tog konkurransedyktig med fly – også på tidsbruk. Kan en arbeidsgiver pålegge en person å fly for å delta på møter i utlandet, eksempelvis sentral- eller sør-Europa? I dag er teknologien for videokonferanser betydelig forbedret, og dokumenter som skannes, blir nesten like bra som originalene. Derfor er det mindre påkrevet å møtes fysisk. For de mange som opplever klimatrusselen til å handle om både rettferdighet mot dem som rammes nå og våre etterkommere, og i verste fall å ødelegge selve grunnlaget for menneskelig sivilisasjon og mange former for liv, er det rimelig å forvente at arbeidsgiver tilpasser seg slike overbevisninger.

For det andre understrekes mange av de samme hensynene – at man ikke vil være med på å ødelegge planetens livsgrunnlag – av dem som ikke vil spise kjøtt. Disse mener at planeten ikke tåler at alle blir kjøttetere. Det er her verdt å merke seg at dersom man måler biomassen av alle pattedyr på hele kloden, utgjør ville dyr ca. fire prosent, menneskene utgjør omtrent 36 prosent og husdyr utgjør omtrent 60 prosent.²⁷ Å avstå fra kjøtt ut fra en økologisk overbevisning handler om at man ikke vil tære på jordas ressurser, fordi kjøttproduksjon er langt mer energikrevende enn planteproduksjon. Det er vanskelig å se for seg at disse vil bli stilt overfor situasjoner der de ikke får anledning til å handle i tråd med sine dypeste overbevisninger.

For det tredje er det økt anerkjennelse av dyrevelferd og dyrs egenverdi. Merk at veganisme – å ikke konsumere noe fra dyr – allerede i 2016 ble forstått som et livssyn av Likestillings- og diskrimineringsnemnda, konkret at «forbudet mot diskriminering på grunn av livssyn også omfatter veganisme ...»²⁸ Livssynserklæringen til Norsk vegansamfunn sier at «alle dyr, mennesker inkludert, har en iboende verdi uavhengig av nytteverdien for andre.»²⁹ Det handler om en dypere erkjennelse av relasjoner til, og verdien av, dyr enn bare å avstå fra å spise kjøtt. Etter å ha mottatt flere avslag på registrering som

27 Yinon mfl., 2018, se også Hessen, 2020.

28 Likestillings- og diskrimineringsnemnda, 2017, s. 13. Det er også to vedtak fra Likestillings- og diskrimineringsombudet, fra 2015 og 2017 (samme sak som 2017-saken), som bekrefter denne vurderingen.

29 Norsk vegansamfunn, 2021.

trossamfunn brakte Norsk vegansamfunn staten for retten, og Oslo tingrett fant i 2025 at avslaget var i tråd med tros- og livssynssamfunnsloven, av to grunner:³⁰ For det første gjelder veganisme bare en begrenset del av livet. For det andre hadde ikke Norsk vegansamfunn en tilstrekkelig etablert praksis med ritualer; de hyppigste var såkalte «roseseremonier», som hadde skjedd tre ganger i nærheten av slakterier. Dette hadde ikke nok preg av livssynsutøvelse til å forstå Norsk vegansamfunn som et livssynssamfunn etter lov om tros- og livssynssamfunn. Oslo tingrett understreket at veganisme faller innenfor den bredere artikkel 9(1) i Den europeiske menneskerettighetskonvensjon. Likevel: Å avslå søknad om registrering i henhold til lov om tros- og livssynssamfunn var ikke en krenkelse av artikkel 9(1). Dommen er anket.

Vi ser at alle disse eksemplene handler om hva man ikke vil utsette *andre* for gjennom sine valg. Dette står i motsetning til noen av eksemplene fra det som forstås som religiøse renhetspåbud og -forbud, som handler om hva man ikke selv vil utsette seg *selv* for. Kan dette skillet mellom å utsette seg selv og å utsette andre hjelpe oss med å identifisere kjernen i samvittighetsfriheten?

Objektive kriterier for hva som er samvittighetskonflikter?

Denne inndelingen i samvittighetskonflikter som vil drøftes i egne kapitler, og samvittighetskonflikter som ikke vil drøftes i egne kapitler, innebærer en slags rangordning. Spørsmålet er om det finnes klare kriterier for hva som kan kalles en «ekte» samvittighetskonflikt.

Skillet mellom samvittighetsfrihet og religionsfrihet handler kort fortalt om skillet mellom ens indre tanker og vurderinger (indre dimensjon; *forum internum*) og måten disse kommer til uttrykk på (ytre dimensjon; *forum externum*). Den europeiske menneskerettighetsdomstolen må forholde seg til at «overbevisning» ikke nødvendigvis alltid må hensyntas, som vi så i kapittel 1. Fordi overbevisningen *kan* praktiseres på måter som kan være

30 Oslo tingrett, 2025.

skadelige for andre eller for fellesskapet, *kan* det legges begrensninger på utøving av overbevisningen, tilsvarende religions-, ytrings-, forenings- og forsamlingsfriheten.

Dette skillet mellom den indre og den ytre dimensjonen er ikke absolutt. Alle dyptfølte overbevisninger blir praktisert eller uttrykt i sosiale relasjoner. Felles kjennetegn ved de samvittighetskonfliktene som ikke behandles i egne kapitler, handler om ærbarhet i tråd med religiøse påbud eller forbud. Påbud i valg av klær er ikke absolutte,³¹ med unntak av turban for sikher.³² Videre finnes det generelle krav til påkledning i religiøse rom eller under religiøse seremonier, som bruk av kipa (liten kalott) i en synagoge eller å unnlate å gå med sko i en moske.

Heller ikke det å *servere* svinekjøtt eller vin handler om å bli pålagt å handle slik at man bryter religiøse påbud eller forbud. I et mangfoldig samfunn som det norske må det kunne forventes at ansatte kan forholde seg til mangfold, som vi skal se i kapittel 9.

Disse tre områdene handler altså om *ikke å ville utsette seg selv* for noe. Det er rimelig at særlig ansatte må rette seg etter alminnelige sosiale koder.

For de sju politikkområdene omtalt i egne underkapitler og for miljøforankret samvittighetsfrihet er det annerledes. Disse åtte handler primært om en indre dimensjon, kjennetegnet av at man har sterke og dyptfølte *overbevisninger mot å handle slik at ens handlinger rammer andre*.

Kort oppsummert handler dette, anvendt på de ulike politikkområdene som beskrives i de sju tematiske kapitlene (4–10), om å (i) unngå å gjøre andre til tiggere,³³ eller unngå å gjøre andre sykere enn nødvendig ved å avstå fra å gi helsehjelp; (ii) unngå å ta/hindre liv eller utsette for mulig skade personer uten

31 Interessant nok er instruksjoner til kvinner om å dekke hodet sterkere i Bibelen (1. Kor 11,5-10) enn i Koranen (Sure 24,31; 33,59).

32 *Tidligere* fantes det et norsk påbud om å vise ørene på passbilder og bilder til nasjonale ID-kort. I 2020 snudde regjeringen, og krever ikke lenger at ørene skal være synlige på pass- og ID-bilder; argumenter fra Høstmælingen, 2019 bidro til denne endringen. Den internasjonale luftfartsorganisasjonen tillater hodeplagg på ansiktsfoto, og det finnes mer presise identifiseringsteknikker, som iris-skanning og fingeravtrykk. En muslimsk kvinne fikk ikke medhold i at kravet om synlige ører på passbildet utgjør diskriminering på grunn av religion, se Diskrimineringsnemnda, 2018b; se også Likestillings- og diskrimineringsombudet, 2017.

33 Stålsett, 2019.

evne til å gi samtykke; (iii) unngå å bidra til sykdomsspredning; (iv) unngå at respekt for seksuelle minoriteter og deres samlivsform medfører effektiv stans i meningsmangfold; (v) unngå at barn skades som følge av uheldig eksponering for nye lærings- og vurderingsformer og nye teknologier; (vi) unngå at visse regimer og ideologier får legitimitet; (vii) unngå å ta liv og å binde opp betydelige ressurser i et militærsystem.

Med andre ord handler samvittighetsfriheten primært om å respektere menneskers ønske om å unngå å påføre andre skade med sine handlinger. Å leve livet ut fra empati og solidaritet viser at samvittighetsfriheten handler om langt mer enn en indre dimensjon hos den enkelte. Noen ganger kan et samvittighetsbasert standpunkt til et gitt politisk spørsmål ikke ha som *intensjon* å ramme andre psykisk, men *konsekvensene* av standpunktet kan likevel bli at andre opplever seg rammet.

Når praktisering av ens overbevisning psykisk rammer andre: såkalt konverteringsterapi

Prinsippet om å unngå å påføre andre mennesker skade kommer på spissen i spørsmålet om såkalt konverteringsterapi, kort fortalt bevisste metoder eller liknende systematiske framgangsmåter for å endre andres seksuelle orientering eller kjønnsidentitet.³⁴ Forslaget fra Sosialistisk Venstreparti om at også kjønnsuttrykk skulle omfattes av loven, fikk kun støtte fra Rødt og Miljøpartiet De Grønne.³⁵ Det kom tre forslag til ny bestemmelse i straffeloven

34 Merk at diskriminering på grunnlag av kjønnsuttrykk er forbudt etter likestillings- og diskrimineringsloven, i kraft fra 2018, og ikke er omfattet av lovendringen. Kultur- og likestillingsdepartementet (2022, s. 103) ba imidlertid høringsinstansene tydeliggjøre «hvilke situasjoner som faller utenfor straffebudet slik det nå er utformet ...»

35 Stortinget, 2023b, forslag nr. 2. Også Linda Hofstad Helleland (Høyre) stemte for SVs forslag; hun stemte ganske sikkert feil. Hun stemte også for Jenny Klinge sitt forslag, støttet av KrF, om å ta kjønnsidentitet ut av lovbestemmelsen. Merk også World Medical Associations, 2023, som i sine reviderte retningslinjer om naturlige variasjoner av menneskets seksualitet kun omtaler homofile, lesbiske og bifle; altså er ikke kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk omfattet.

i løpet av to år, og lovendringen ble vedtatt i 2023 med 85 mot 15 stemmer; av de frammøtte stemte alle fra Fremskrittspartiet og Kristelig Folkeparti, samt én representant fra Senterpartiet, mot.

Det første forslaget kom i 2021 fra Solberg IV-regjeringen, med et 79 siders høringsnotat.³⁶ Strafferammen ble foreslått å være bot eller fengsel i inntil ett år. Arbeiderpartiet meldte umiddelbart at de mente forslaget ikke gikk langt nok. Det andre kom i 2022 fra Støre-regjeringen, med et 128 siders høringsnotat.³⁷ Nå var strafferammen foreslått økt til tre år (psykisk skade) eller seks år (betydelig psykisk skade). Dersom handlingen var rettet mot personer under 18 år, presiserer lovforslaget at slike handlinger «alltid anses å være klart egnet til å påføre vedkommende psykisk skade.»³⁸ Det tredje forslaget var selve lovproposisjonen.³⁹ Den viktigste endringen er innføringen av formuleringen «som krenker en annen», men ordet «krenker» finnes ikke for konverteringsterapi begått overfor barn under 18 år. Det stilles altså større krav til at handlingen har vært krenkende overfor den andre dersom handlingen rettes mot personer over 18 år; for personer under 18 år er slike handlinger – gitt at hensikten er «å påvirke vedkommende til å endre, fornekte eller undertrykke sin seksuelle orientering eller kjønnsidentitet» – forbudt uansett. Strafferammen ble foreslått til tre år eller seks år; det siste for grov konverteringsterapi, der skadepotensial, varighet og antall medvirkende inngår i vurderingen. Markedsføring av konverteringsterapi ble også foreslått å forbys, med en strafferamme på seks måneder. Disse strafferammene ble vedtatt, som §§ 270, 270a og 270b i straffeloven.

Det første høringsnotatet hadde samme strafferamme for dem som utfører det som omtales som «behandlingslignende handlinger»⁴⁰, som for dem

36 Kulturdepartementet, 2021; merk at siden dette er en høring, var det Kulturdepartementet (fra 2021: Kultur- og likestillingsdepartementet) som var avsender, mens en stortingsproposisjon om lovendringer har hele regjeringen som avsender. For mitt synspunkt da forslaget om en lovbestemmelse første gang ble fremmet av partiet Venstre, se Haugen, 2019a.

37 Kultur- og likestillingsdepartementet, 2022.

38 Kultur- og likestillingsdepartementet, 2022, s. 128.

39 Regjeringen, 2023a.

40 I tillegg til at behandlingen «kan være skadelig», foreslås det i 2021-lovforslaget ytterligere tre kriterier for å avgjøre hva som er behandlingslignende, nemlig handlingenes karakter, grad av systematikk og gjentakelse, og gjerningspersonens påvirkningskraft; se Kultur- og likestillingsdepartementet, 2021a, s. 78.

som forleder eller medvirker til at noen reiser til utlandet for slik behandling. I 2022-høringsnotatet og i 2023-proposisjonen brukes verbet «markedsfører» om det å promotere slike tilbud – med en strafferamme på inntil 6 måneder⁴¹ – og det presiseres at det er «avgjørende at forbudet rammer både offentlig og ikke-offentlig markedsføring.»⁴²

I høringsnotatet fra 2022 brukes begrepet «metoder», som presiseres å være mer egnet enn «behandlingslignende handlinger» til å sikre at «straffebudet skal ha et bredt nedslagsfelt.»⁴³ «Metoder» knyttes til formålet med handlingen, nemlig å «få en annen til å endre, fornekte eller undertrykke sin seksuelle orientering eller kjønnsidentitet, som er klart egnet til å påføre vedkommende psykisk skade.»⁴⁴ Metoder eksemplifiseres som «gjentakende og planmessige samtaler med en klar agenda mellom en religiøs leder og en homofil person, ... eventuelt i kombinasjon med andre handlinger ...»⁴⁵ I 2023-proposisjonen brukes formuleringen «psykoterapeutisk, medisinsk, alternativmedisinsk eller religiøst baserte metoder eller lignende systematiske fremgangsmåter».⁴⁶ Dette indikerer at 2023-proposisjonen åpner for at former for konverteringsterapi kan skje i andre sammenhenger enn rent religiøse. En undersøkelse blant skeive – med svar fra 253 personer og intervjuer med 17 personer – omtaler to «sekulære» former for konverteringsterapi: legebesøk og elektrosjokk.⁴⁷ Omtrent ¼ rapporterer å ha opplevd former for konverteringsterapi som er omfattet av det nye straffeforbudet, og omtrent ¾ tror at en lovbestemmelse vil redusere omfanget av konverteringsterapi.⁴⁸

Vi skal nå se på tre ulike metoder: samtale, gruppesamtale og bønn. Disse er drøftet i 2022-høringsnotatet og i 2023-proposisjonen. Høringsnotater er en del av forarbeidene til lovbestemmelser, og resonnementer herfra kan trekkes inn ved en tolkning av hva som ligger i straffeforbudet.

41 Regjeringen, 2023a, s. 99; Kultur- og likestillingsdepartementet, 2022, s. 128.

42 Kultur- og likestillingsdepartementet, 2022, s. 120.

43 Kultur- og likestillingsdepartementet, 2022, s. 96.

44 Kultur- og likestillingsdepartementet, 2022, s. 128.

45 Kultur- og likestillingsdepartementet, 2022, s. 97. Slike andre handlinger eksemplifiseres som det å gi medisiner; se Kultur- og likestillingsdepartementet, 2022, s. 96.

46 Regjeringen (2023a, s. 73) bruker formuleringen «systematiske fremgangsmåter for å oppnå et forhåndsbestemt resultat.»

47 Langeland mfl., 2023, s. 84–88.

48 Langeland mfl., 2023, s. 53–54.

Konkret om *samtaler* sies det i 2022-høringsnotatet:

Det er et viktig hensyn at straffebudet ikke skal føre til at psykologer, psykiatere, familieterapeuter, prester, forbedere mv. unngår å innlate seg på samtaler med personer som opplever å ha problemer med sin seksuelle orientering eller kjønnsidentitet.⁴⁹

Dette må forstås slik at en samtaleprosess under fire øyne om en persons seksuelle orientering eller kjønnsidentitet fortsatt skal være mulig. I 2023-proposisjonen heter det om denne formuleringen at «en rekke høringsinstanser har sluttet seg til ...»⁵⁰ en slik forståelse.

Gruppesamtale kan gjennomføres med eller uten tilrettelegger. Det presiseres i 2022-høringsnotatet at det å søke sammen med målsetting om å endre seg ikke skal rammes av et eventuelt straffeforbud, men høringsnotatet fortsetter: «Dette vil imidlertid stille seg annerledes om gruppesamtalen skjer på initiativ fra eller er fasilitert av en tredjeperson.»⁵¹ Dette må leses slik at organisert tilrettelegging for en prosess mellom personer som ønsker endring i eget liv, kan risikere å omfattes av et forbud. Siden det er mange personer involvert, kan det ikke utelukkes at en slik tilrettelegging kan være straffeskjerpene. 2023-proposisjonen bruker ikke formuleringene «initiativ fra» eller «fasilitert av». Spørsmålet er derfor hvordan man skal forstå fire ulike situasjoner: (i) der tilretteleggeren trekker seg helt ut etter å ha bidratt til å avklare tid og sted for den første samtalen, og det er helt opp til deltakerne selv å finne ut av veien videre for gruppen; (ii) der tilretteleggeren bare har sporadisk kontakt med deltakerne, og der deltakerne selv kontakter initiativtakeren; (iii) der vedkommende treffer deltakerne i gruppen enkeltvis etter at gruppen er satt i gang; eller (iv) der vedkommende faktisk deltar i gruppen, men bare snakker etter invitasjon fra en av deltakerne og ellers er taus. Siden formuleringen i høringsnotatet er «initiativ fra», vil alle fire situasjoner kunne være dekket av et mulig straffeforbud.⁵²

49 Kultur- og likestillingsdepartementet, 2022, s. 99.

50 Regjeringen, 2023a, s. 71.

51 Kultur- og likestillingsdepartementet, 2022, s. 100.

52 Jeg kommenterte denne vide forståelsen av hva som kan falle innenfor straffeforbudet og ba om en tydeligere avklaring i et eget høringsinnspill, sendt 10. oktober 2022.

I en drøfting av om *bønn* kan falle innenfor straffeforbudet, heter det i 2022-høringsnotatet: «Departementet viser til at de kravene som følger av «metode»-begrepet ... stiller kvalifiserte krav for at religiøs praksis skal rammes av forbudet.»⁵³ Begrepet «kvalifisert» er ikke brukt på samme måten i 2023-proposisjonen, men denne viser til Høyesteretts praksis for å kunne rammes av straffeloven § 185 (rasismeparagrafen), nemlig at ytringen er «kvalifisert krenkende».⁵⁴ Videre presiseres det at normalt vil en «ytring som uttrykker ens personlige mening ...» ikke utgjøre en metode, i motsetning til «planmessig bruk av meningsytringer ...»⁵⁵ Skillet går altså på om ytringen er planmessig, og her sier 2022-høringsnotatet: «En fremgangsmåte kan anses som systematisk både ved enkeltstående handlinger og ved gjentatte handlinger. Avgjørende er at handlingen eller handlingene bærer preg av planmessighet.»⁵⁶ Dette blir klarere ved hjelp av begrepet «utilbørlig press».⁵⁷ Dette begrepet brukes i 2023-proposisjonen for å fastslå *når* en person – over 18 år – uttrykker frivillig samtykke, nemlig «i fravær av tvang eller annet utilbørlig press.»⁵⁸ Forholdet til religionsfriheten vurderes i 2023-proposisjonen, der en dom fra Den europeiske menneskerettighetsdomstolen gjengis: «[S]elv om retten til religionsfrihet inkluderer retten til å forsøke å overbevise andre gjennom forkynning, omfatter retten ikke å utøve utilbørlig press overfor sårbare personer ...»⁵⁹ Regjeringen bekrefter at bønn ligger i kjernen av religionsfriheten, og avslutter drøftingen med at «forbud mot konverterings-terapi enten ikke griper inn i religionsfriheten, eller at et eventuelt inngrep er forholdsmessig.»⁶⁰

Vi ser at retten til å ytre seg negativt om homofili ikke i utgangspunktet skal rammes. Et annet spørsmål, som også tematiseres i 2022-høringsnotatet, er omtale av personer, der ytringer rettet mot barn om at disse vil «risikere

53 Kultur- og likestillingsdepartementet, 2022, s. 99.

54 Regjeringen, 2023a, s. 23.

55 Kultur- og likestillingsdepartementet, 2022, s. 97. Som eksempel på meningsytring nevner høringsnotatet «rene religiøse ytringer».

56 Kultur- og likestillingsdepartementet, 2022, s. 96.

57 Dette begrepet ble brukt allerede i 2019 av den senere statsråden som fremmet 2022-høringsnotatet og 2023-proposisjonen; se NRK, 2019, 30:55-31:05.

58 Regjeringen, 2023a, s. 74.

59 Regjeringen, 2023a, s. 33.

60 Regjeringen, 2023a, s. 76.

å havne i helvete for sine homofile tilbøyeligheter ...»⁶¹ omtales som å kunne falle innenfor det som kan bli forbudt. Tilsvarende formulering er ikke brukt i lovproposisjonen.

Det presiseres også i 2022-høringsnotatet at forslaget ikke omfatter behandling av en person som har en medisinsk anerkjent seksualpreferanseforstyrrelse, og pedofili omtales som en slik forstyrrelse.⁶² Dette støttes av høringsinstansene, slik det gjengis i 2023-proposisjonen.⁶³

Vi ser at det er foreslått noen grenseoppganger for å ivareta ytrings- og religionsfriheten, og det vil være ulike meninger om lovforslaget griper inn i disse på en for direkte måte; der Fremskrittspartiets medlemmer ba om «videre bearbeidelse»;⁶⁴ men som vi så, var det bare 15 stortingsrepresentanter som stemte mot lovendringen. Det kan problematiseres at initiativ til eller fasilitering av gruppesamtaler – uavhengig av egen rolle i samtalen – kan risikere å omfattes av lovforbudet, slik særlig 2022-høringsnotatet formulerer det. Dette dokumentet – og også 2023-proposisjonen – kan imidlertid leses slik at bønn og samtale med personer over 18 år, som har som hensikt å fungere som hjelpemiddel i en egen refleksjonsprosess – og eventuell endring i orientering eller identitet – ikke er tenkt å være omfattet av lovforbudet. Det er altså forskjell på det vi kan omtale som reflekterende bønn og påvirkende

61 Kultur- og likestillingsdepartementet, 2022, s. 97. Selv om helvete ikke ble tematisert av tidligere leder av Til Helhet, Jens Fredrik Brenne, svarte han: «Gud liker det ikke», på spørsmål om hvorfor likekjønnede forhold er galt; se NRK 2019: 06:56–06:58. Han bekreftet også at Til Helhet i 2018 var medstifter av The International Federation for Therapeutic and Counselling Choice; se NRK 2019: 28:00–28:04. For ytterligere informasjon, se 28:05–29:30. Innledningen til en internasjonal erklæring – med kommentarer – presiserer: «we do not support aversive, coercive, or shaming treatments ...», og at deres erklæring «primarily addresses western nations in the northern hemisphere ...»; se The International Federation for Therapeutic and Counselling Choice, 2022.

62 Kultur- og likestillingsdepartementet, 2022, s. 59.

63 Regjeringen, 2023a, s. 52–54.

64 Stortinget, 2023a, s. 13; se også s. 4, der det vises til kritiske høringsinnspill fra Riksadvokaten og Statsadvokatembetet.

bønn,⁶⁵ og sistnevnte kan forstås å falle inn under det som *kan* omfattes, gitt at dette kan forstås som utilbørlig press og altså være krenkende. En enkelt bønn der man ber om at vedkommende må få evne og innsikt – og hjelp fra Gud – til å avklare sin identitet eller orientering, må oppfattes som en reflekterende bønn, og vil *ikke* falle inn under det som vil kunne omfattes av forbudet. Dersom en reflekterende bønn gjentas eksempelvis ukentlig i over ett år, har dette preg av planmessighet, som er det sentrale kriteriet for å falle inn under det foreslåtte lovforbudet.

Komiteen presiserer at «foreldres samtaler med barnet om, tilbakeholdelse fra og beslutninger om kjønnsbekreftende behandling ...» ikke rammes av straffebudet.⁶⁶

Intensjonene bak forslaget er å unngå at personer skal oppleve uønsket påvirkning, noe som kan medføre psykiske skader, enten umiddelbart eller først senere. Lovforslaget kan også bidra til å motvirke det Psykologisk Institutt ved Universitetet i Oslo omtaler som et «iboende diskriminerende miljø».⁶⁷

Til slutt: Berører lovforslaget kjernen i samvittighetsfriheten, nærmere bestemt prinsippet om å unngå å bli tvunget til å handle på måter som skader andre? Også her vil meningene være delte. For en person som mener at det faktisk er skadelig å enten praktisere et seksualliv i tråd med sin homofile orientering eller identitet, eller å identifisere seg med et annet kjønn enn sitt biologiske kjønn, vil det foreslåtte forslaget kunne ramme muligheten til å føre visse samtaler eller formidle tilbud om slike samtaler. I en vurdering av det foreslåtte forbudet mot markedsføring skriver Til Helhet at de er imot lovforbud mot «markedsføring av en ellers lovlig virksomhet, og at det normalt kun gjøres når det foreligger solid vitenskapelig materiale som bekrefter skadeevne».⁶⁸ Den første bruken av ordet «det», altså «det ... gjøres», må antas å vise til ulike former for markedsføring av samtaletilbud. Ordet «skadeevne»

65 For tre sjelesorg-tradisjoner, se Stifoss-Hansen mfl., 2019; se også Okkenhaug, 2002, 15–17, som forklarer at den kerygmatiske, eller trosformidlende, sjelesorgen i stor grad er erstattet av en konfidentorientert sjelesorg, som tar utgangspunkt i behovene hos den som oppsøker sjelesorg. Også kerygmatiske sjelesorg kan kombineres med reflekterende bønn.

66 Stortinget, 2023, s. 11.

67 Gjengitt i Kultur- og likestillingsdepartementet, 2022, s. 118.

68 Gjengitt i Kultur- og likestillingsdepartementet, 2022, s. 119.

må leses som at Til Helhet mener at det faktisk er mulig å finne omforent forskning som viser det skadelige i visse uttrykksformer eller valg av samliv eller intime relasjoner i samsvar med seksuell orientering eller kjønnsidentitet.

Når praktiseringen av ens overbevisning fysisk rammer andre: Å nekte blodoverføring

Den indre dimensjonen har nesten alltid også en ytre dimensjon (*forum externum*). Man ønsker å praktisere sin overbevisning, enten det skjer gjennom organisasjonsdeltakelse, ytringer eller religiøse fellesskap. Slik praktisering skjer som oftest på måter som er positive for samfunnet. Noen ganger kan imidlertid praktiseringen av samvittighetsfriheten skje på måter som er fysisk skadelige for andre, for eksempel ved at den griper inn i deres menneskerettigheter, som retten til helse.

En god illustrasjon er blodoverføring, som medlemmer av trossamfunnet Jehovas vitner er imot. Med noen ukers mellomrom fant Den europeiske menneskerettighetsdomstolen at Spania, men ikke Danmark, hadde krenket Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen; i begge tilfeller gjaldt klagen blodoverføring til voksne Jehovas vitner.⁶⁹ Individets rett til respekt for privat- og familieliv (artikkel 8) og religions- og samvittighetsfrihet (artikkel 9) må balanseres mot statens plikt til å sikre retten til liv (artikkel 2). Unntaksbestemmelsene i artikkel 8(2) og 9(2) spesifiserer «beskytte helse» som ett mulig grunnlag for å begrense rettighetene, et grunnlag som må leses sammen med det generelle kravet om at rettighetsinnskrenkningen må være «nødvendig i et demokratisk samfunn». Domstolen fant at Spania ikke har en tilstrekkelig god beslutningsprosess for å sikre individets selvbestemmelse, mens det danske sykehuset ble funnet å ha handlet i tråd med dansk lovgivning. De bibelversene Jehovas vitner viser til handler alle om å *spise*

69 Den europeiske menneskerettighetsdomstolen, 2024a; 2024b.

blod, altså mat som lages av blod.⁷⁰ Blodoverføring ble ikke praktisert på den tiden Bibelen ble nedskrevet.

Å praktisere samvittighetsfriheten gjennom å nekte å motta blod kan man i Norge gjøre på vegne av seg selv, men ikke på vegne av sine barn. Pasient- og brukerrettighetsloven § 4-9 sier at det kun er mulig å nekte blodoverføring når dette skjer ut fra alvorlig overbevisning og når vedkommende er myndig, dvs. over 18 år. Bestemmelsen fraviker altså fra den helserettslige lavalderen på 16 år, fordi norske myndigheter kun ønsker å tillate myndige personer å nekte blodoverføring til seg selv. I alle situasjoner hvor helsepersonell etterkommer nektingen av blodoverføring, sier den samme bestemmelsen at pasienten skal gis tilfredsstillende informasjon, og helsepersonell må også forsikre seg om at vedkommende har forstått konsekvensene for egen helse ved behandlingsnektelsen. Denne beskyttelsen av andre er også relevant i vaksinenekting, som vi kommer tilbake til i kapittel 6.

Selv om det må være en svært høy terskel for å blande seg inn i praktiseringen av den enkeltes tankeliv, synes det rimelig at det må gripes inn dersom en slik praksis skader *andre*. Dersom en ønsker å handle slik at man skader *seg selv*, må det samtidig spørres om en slik skade fører til former for invalidisering, og dermed blir ens nærmeste omgivelser og samfunnet generelt til byrde. Ved å nekte å motta blod kan naturligvis utfallet bli at pasienten dør.

Oppsummering

Den indre dimensjonen (*forum internum*) har betydning for å tydeliggjøre hva andre må være ytterst varsomme med å gripe inn i hos den enkelte. Denne indre dimensjonen vil også kjennetegnes av at man har sterke og dyptfølte overbevisninger mot å handle slik at ens handlinger rammer andre.

Som hovedprinsipp skal man aldri tvinges eller pålegges å handle i strid med sin dyptfølte overbevisning. Samtidig er ikke enhver overbevisning om rett eller galt, og gode eller dårlige verdier, uttrykk for samvittighetsfrihet som

70 Jehovas vitner, udatert; se også Jehovas vitner, 2021, s. 196.

myndighetene plikter å respektere. Dette gjelder enkelte religiøse påbud og forbud, særlig dersom det å etterleve disse – og pålegge andre å følge dem på bestemte måter – kan medføre skade. Den ytre dimensjonen (*forum externum*) er det mulig å sette begrensninger for.

Før vi lærer mer om disse avveiningene på konkrete saksfelt, er det nødvendig å kjenne til den historiske utviklingen og legitimeringen av samvittighetsfriheten.

